

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆ

Ի մօտոյ ծանօթացած լինելով Մօսկովայի համալսարանական հայ ուսանողութեան հետ, աւելորդ չեմ համարում ծանօթացնել «Մշակի» ընթերցողներին այս հետաքրքիր աշխարհիկ հետ, որ հեռուից միշտ երևացել է, իբրև մի նուիրական աշխարհ: Մենք ամենքս ուսանողների վրա խօսելիս, սովորութիւն ենք արել մեզ կրկնել միշտ մի և նոյն ֆորմուլան, թէ «ուսանողութիւնը է մեր բոլոր յոյսը, նա պիտի լինի մեր վերջերը դարմանող հմուտ բժիշկը» և այլն և այլն. ես ի հարկէ բոլորովին ոչինչ չունեմ ասելու այս յոյսերի դէմ, բայց թող ներվի ինձ ասել, որ այս յոյսերը բոլորովին դատարկ պիտի անցնեն, մինչդեռ հայ ուսանողութիւնը կը գտնվի այն դրութեան մէջ, որի մէջ նա այժմէն գտնվում է մենապարզ ապացոյց ստան կարող են լինել այն հարկերաւոր ցիլինդրաւոր անպէտք պարօնները, որոնցով լի է Թիֆլիսը և որոնց անտանելի անտարբերութիւնը դէպի ամեն մի հասարակական հիմնարկութիւն արտաբերում է միայն թոյն և լեզի. սակայն իր ժամանակին այս բոլոր պարօնների վրա դրած են եղել, իբրև ուսանողների վրա, նոյն մեծ մեծ յոյսերը: Փորձենք պարզել այն զիտաւոր պատճառները, որոնք կարողացել են և պիտի կարողանան ծնել այսպիսի հասարակական ժամանակաւոր պարագիտներ (մշտական սեւ սև պարագիտների մասին յետոյ): Գիմնազիայի վկայականը բաց է անում գիմնազիստի առաջ համալսարանի լայնատարած դռները. գիմնազիստը դառ-

նում է ուսանող և ընկնում է ուսանողական լայն—ազատ աշխարհը. այնուհետև բացվում է նորա առաջ մի նոր կեանք: Գիմնազիստական նեղ կեանքից ամեն միջոցներով, ներքի թէ աններքի (աններքի միջոց այստեղ շատ քիչ կայ) հազիւ հազ ազատված, նա այժմ բոլորովին ազատ մարդ է զգում իրան, նա աշխատում է ոչ մի բաւականութիւնից չը գրկել իր անձը. այժմ համալսարանը երկրորդական բան է դարձել նորա համար. նա ամբողջ գիշերը անցնում է կամ թատրոնում, կամ արտատիրում և այլ այսպիսի զանազան հասարակական տեղերում: Այս ամեն բաւականութիւնների մէջ նա մէնակ չէ, նա վաղուց արդէն գտել է իր համար մի ընկերակցի այն պարկեշտ ուսանողից, որոնցով լի են Մօսկովայի զբօսարանները կամ նոյն իսկ փողոցները... և որոնք մի տղամարդ որսալու մէջ շատ հմուտ ու փորձված են. թէ և ուսանողական կանոնների մէջ ասված է, որ ուսանողի առաջին պարտականութիւնն է ձշտութեամբ յաճախել լէկցիաները (դասախօսութիւնները): Բայց այս կէտը շատ անգամ մեռած տառ է մնում և ուսանողը բոլորովին կոնարօլ չունենալով իր վրա, գործում է ամեն բան ինչպէս կամենում է: Նա զարթնում է ուղիղ 10-ին կամ 11-ին, կրթ համալսարանում մի կամ երկու լէկցիաներ արդէն վերջացրել են, թէյ է խմում մինչև 12-ը, յետոյ միայն գնում համալսարանի և ձերտալու թէ ինչ է պատահում: Բայց այս ամենը այսպէս է, մենք ամենեւին չը պէտք է զարմանանք այն տխուր երևոյթի վրա, որ իւրաքանչիւր տարի բաւական քանակութեամբ «դիպում» ստացող հայ երիտասարդների մէջ, հազիւ պատահում են մի երկու-երեք ազնիւ պարօններ, որոնք ձշտութեամբ հասկանում են իրանց պարտականութիւնները և հիմնաւորապէս գիտեն իրանց ընտրած մասնագիտական գիտութիւնները. իսկ մեծամասնութիւնը, որ սովորել է միայն դիպումի համար, մտնում են հասարակութեան մէջ

թիւնը, շատ հեշտ է երևակայել և քննութիւնից յետոյ դուք կը պատահէք ուսանողին նիհարացած, գունատ, թոյլ, վերջապէս համարեն կամքը դարձած, չեմ յիշում դեռ զանազան կողմնակի միջոցները, որոնց թոյլ է տալիս իրեն անհեռաւոր ուսանողը քննութիւնների ժամանակ: Գիտցուց թէ ուսանողին յաջողվեց անցնել առաջին կուրսը. հարցը այժմ նրանումն է. ջիկայ կուրսը. հարցը այժմ նրանումն է. բան գիտե՞՞ արդեօք նա. — համարձակ կարելի է ասել՝ ո՛չ. որովհետեւ նորա գլխում հաւաքվել է մի սարսափելի խօսք, ամեն բան նրա գլխում խառնափնթոր դրութեան մէջ է, զիպիւս առանց կանօնի, առանց որ և է սխտեմայի: Ոչ մի գիտութիւն նա չէ մարսել կամ ինչպէս ասում են միս և արիւն դարձրել, որը հնարաւոր է միայն այն ժամանակ, երբ մարդ պարագլուխ է գիտութիւնով կանօնաւոր կերպիւ, հետեւողական մեթօդայով, և ոչ թէ բեռնաւորելով միանգամից իր միտքը փաստերի և տեղեկութիւնների մեծաքանակ ու անմարսելի կոյտերի ծանրութեան տակ: Եւ այս շատ բնական է, որովհետեւ անկարելի է երկու շարքով անել այն, ինչ որ ուրիշները հազիւ հազ կարողանում են ութ ամսում լրացնել: Քանի որ այս ամենը այսպէս է, մենք ամենեւին չը պէտք է զարմանանք այն տխուր երևոյթի վրա, որ իւրաքանչիւր տարի բաւական քանակութեամբ «դիպում» ստացող հայ երիտասարդների մէջ, հազիւ պատահում են մի երկու-երեք ազնիւ պարօններ, որոնք ձշտութեամբ հասկանում են իրանց պարտականութիւնները և հիմնաւորապէս գիտեն իրանց ընտրած մասնագիտական գիտութիւնները. իսկ մեծամասնութիւնը, որ սովորել է միայն դիպումի համար, մտնում են հասարակութեան մէջ

առանց որ և է բարոյական իդէալների, մտածելով միայն իրանց սեփական շահերի վրա. նոցա իդէալն է այնուհետև ապահովել իրենց «եսը» նիւթական կողմից և ահա մի ամբողջ շարք ինտրիգաների և զանազան մշտական խարդախութիւնների, որոնցից կազմվում է նոցա աննպատակ ու անփութ կեանքը. և գտնվում էին դեռ ևս մարդիք, որոնք մեղադրում էին «Մշակ»-ին, երբ նա անխնայ մտրակում էր այդ ցիլինդրաւոր դիպումաւորներին, մինչդեռ եթէ նոքա գործի ներքին դրութիւնը հասկացած լինէին և ոչ թէ արտաքին տեսքով դրաւած՝ կը տեսնէին իրանց սխալը և չափաւոր կը լինէին իրենց անտեղի ու անհեթեթ պատճառաբանութիւնների մէջ: Բայց առ այժմքս բաւականանանք այսքանով: Անտեղի չեմ համարում աւելացնել և հետեւեալը. իմ խօսքս, ի հարկէ, չէ վերաբերում այն լուսաւոր բացառութիւններին, որոնք սիրահարված գիտութեան վրա, պարագլուխ են ամենայն ջերմեանդուլութեամբ, որպէս զի մի օր կարողանան ձիշտ հաշիւներ ներկայացնել հասարակութեանը հետեւաբար և ամբողջ մարդկութեանը, իրանց մասնագիտութիւնների վերաբերութեամբ: Այդպիսիներին խունկ խնկի և պաշտել պատիւ կը համարէինք մեզ: Բայց ինչ անենք. մի՞թէ երկու-երեք ծաղկով դարուն կը լինի:

Մօսկովա - Ա. Կ—եանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Չորեքշաբթի օր, հոկտեմբերի 21-ին պ. Ա. Երեցեան կարդաց Արժուէնութեամբ իր առաջին դասախօսութիւնը «Պատմական տեսութիւն հայոց գրականութեան» մասին: Թատրո-

հատած, ինչ անէ, սկսել է հին թողված դանձերը պահանջել:

Եթէ այս բանը յաջողված լինէր, լոյս էր իջած հայերի գլխին. Հայաստանի աւերակաց մէջ ինչ պահված գանձեր կան, որոնք ժամանակաւ թաղված են ապագայ սերունդին վիշտերը մեղմացնելու համար, բայց մարդ չը գիտեր որ սատանային ծակն են մտած այդ ամեն գանձերը, միայն հնազանդները գիտեն, սոքա ևս այն պայմանաւ, որ մի տեղ փորած ժամանակին եթէ յանկարծ պատահամք մի բան դուրս գալ, և կամ ուրբաթ չորեքշաբթի միս չուտող բարեպաշտ քրիստոնեայ մը երազումը հրեշտակ պիտի տեսնէ, որ նա իմաց տայ թէ այս ինչ տեղը պահուած գանձ կայ:

Չը գիտեմ ստոյգ է թէ անստոյգ, բայց շատերն ասում են թէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը հայերին քրիստոնէութեան դարձրած ժամանակը հայկական բոլոր հին և նոր պատմական մատենագրութիւնները հրապարակաւ այրել է, ինչպէս մի ժամանակ հաւատաքննիչները հերետիկոսներին կայրէին. այնպէս որ Մովսէս Խորենացին հազիւ հազ բանի մը այրված թղթի կտորներին՝ «Աբրահամ ծնաւ զԻսահակ, Իսահակ ծնաւ զՅակոբ, Յակոբ ծնաւ զՅովսէփ»-ի նման մի պատմութիւն կարողացել է չինել առանց ընդարձակ տեղեկութեանց: Սըրան էլ պէտք է փառք տանք, որովհետեւ քիչ շատ հայոց պատմութիւնը և լայնածաւալ Հայաստանի Քուրդիստան, Ասորիստան, չը գիտեմ ինչխթան ասողներ կան, եթէ այս ապացոյցներն էլ չը լինէին, եթէ ոչ անհնարին, գէթ դժուարին կը լինէր հայութեան վրա օտարներուն մի գաղափար կազմել տալը:

Տակաւին Եւրօպայում այնպիսի մարդիկ կան որ չեն իմանում թէ հայը ինչ բան է, մինչև անգամ կարծող կայ, որ հայը վայրենի է: 60 տարի առաջ ճամբարի վայրերի և մարդակեր, իսկ այժմ քաղաքակրթեալ Սանտիէ կղզեաց Գալաբուս թագաւորը անցեալները Վիէննա եկած էր. Վիէննայում, մինչ յետին նպարավաճառը գիտէր նո-

րա ինչ ազգի պատկանիլը, իսկ հայը 4000 տարուան ազգ է, տակաւին ամբողջապէս չէ ծանօթ լուսաւորեալ աշխարհին... Բայց գոնէ ծանօթացնելու պաշտօնը յանձն առնող անձանց աշխատութիւնները պէտք է պսակել, ինչպէս գործիական «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի զոհաբերութիւնները:

Ճամբարի անհաւատալի է յիշեալ լրագրի բաժանորդագրութեան մասին: Պօլսոյ ազգայնոց անտարբերութիւնը, կարծես թէ ուխտ արած են լրագրիւր անպատճառ ձրի կարդալու:

«Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրիւր, ինչպէս վերը յիշեցի, ոչինչ չէ խնայում և—թող կարդացողները դատեն—գովելի հաստատամտութեամբ չարունակում է պաշտպանիլ հայերին, և կանոնաւորապէս ձրիաբար ուղարկում է մօտ 200 համարներ ի Կ. Պօլիս, որոնցից հազիւ հազ 20 հատ բաժանորդագիրը վճարված բաժանորդներ կան: Հէրիտիկ Զափատիս տանկական լրագրի մասնութեամբ լրագրին մուտքը արգելվեցաւ, պատճառը, որովհետեւ խմբագրապետը ճամբարի խօսեց, թրքերի համար այնքան կծու և խայթիչ բան չը կայ որքան ճամբարախօսութիւնը, թէ և իրենց շահուն համար մարդ ճամբարի խօսելու լինի, ինչպէս մի ժամանակ «Մշակ»-ին մուտքը արգելեցին օսմանն ևս կառավարութեանը խելօք խրատ և բարի խորհուրդներ տալու յանդգնելուն համար:

Ֆրանսիացի խմբագիրը, հակառակ արգելման, որ և է հրապարակութեամբ կրկին լրագրիւր պօստեցող կարդացնելու յաջողում է: Այս անգամ տարակոյս չը կայ, որ սոքա խղճմտանքի գալով, բաժանորդագիրները ուղարկելու կաճապարեն, ոչ թէ խմբագիրը վարձատրելու, այլ գոնէ հրապարակութեան արտաքոյ կարգի ծախքերը դիմագրելու համար:

Լրագիր մը բանաստեղծութիւններով և քերթութեամբներով չէ կարելի նպաստել, փող է հարկաւոր, փող, այսինքն Կ. Պօլսոյ լեզուով փառայ, բայց ում կը հասկացնես, անհաւասիկ մի երկրորդ խօսակցութիւն:

—Բարեւ, սիրելիս, նոր ազգային ինչ լուր ունիք:

—Ո՛հ, բարեկամ, ուրախ եմ ձեզ տեսնելու, կը ցանկանայի բոցալաւ սիրտս մի բարեկամի բանալով փոք ինչ զովանալ:

«Թէ իմ հայրենեաց պաշտպան սգաւոր, Վիէննայի «Ժուրնալ դ'Օրիան» էր այն, ով անգուց շահիւղձ մեր ճակատագրի, մուտքը արգելված լրագրին է այն:

Թէ մեր ազգութեան միակ բարեբար...

—Կայնէ, արկար, ինչ ըսել կուզես կոր:

—Ո՛չ, բարեկամ, կայնելու ժամանակ չունիմ, աւաղ, տաղաչափութեան կապ կորուսի...

—Ի՞նչ խելքիդ կայս ալ կորուսեր ես, մարդու պէս չը խօսիս, ինչ կայ:

—«Ժուրնալ դ'Օրիան» արգելք են... ո՛հ, ինչ նախադիմներ ունէի, այդ դիցազն, վեհանձն ե... Ա՛հ, անկանս պակսեցաւ... Վերջապէս այդ անձուկը մահկանացուն աշխատութիւնը պիտի պսակէի:

—Այսպար, պսակդ քեզ պահէ, փառայ տուր փառայ:

—Ո՛հ, փառայ չը կայ, բայց եթէ խմբագրապետը իր մահկանացուն կնքէ, և ես կենդանի մնամ, ով երկինք, այժմիս պատրաստած եմ դամբանական ճառ մը:

—Այսպար, մի պօռար, ճանրմ, քիչ մը կամաց խօսէ:

—Ի՛նչ կայ:

—Նիկողոսեանը կուգայ կոր...

—Այսպար, սըկէց 20 Ֆրանկ տուր:

—Ի՛նչի փառայ է:

—Ինչեք քեզի անդորրագիր. «Ժուրնալ դ'Օրիան» տարեկան բաժանորդագիրը:

—Գնա բանդ Աստուածդ սիրես, ինձի փորձանքի պիտի հանդըպցնես, արգելեալ լրագրին խնթ չեմ բաժանորդ գրուեմ:

—Ծօ ինչ կը վախնաս կոր, անցած օր ազգին համար կեանքս կուտամ կրէլի կոր:

—Գուն անոր մի նայիլ, անիկայ ամենքս ալ կըսենք, ծօ թուղթը պահէ զաքթիչ կուգայ կոր, հիմայ քեզի ալ կը բռնեն, ինձի ալ:

—Եթէ փառայ չես ուղիւ տալ, գոնէ յօդուած գրէ իրկէ խմբագրին:

—Չեմ կրնար, կը վախնամ կոր, կը վախնամ կը հակընաս, յօդուած գրեմ, վերջը իմացուի, ինձի կախեն, անանկ չէ, ես Նիկողոսեան չեմ, ան Մօսկովի է, չը վախնար:

—Ծօ՛ կախեն նէ թող կախեն, քանի անգամ պիտի մեռնիս:

—Բարեկամ, սա թուղթը ստորագրեցէք, կաղաչեմ:

—Ի՛նչ թուղթ է:

—Վիէննայի «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի խմբագրին ներկայացնելու համար, չնորհակալութեան մի ուղերձ պատրաստեցինք, շատ լաւ գրված է, անմահ գրասէրն մեր պ. Զարմայրի գրին է, գիտե՞ք որ անոր գրչին արիւն կը կաթէ: Այս ուղերձը այնպէս հանճարով շարադրված է, որ խմբագիրը այլ ևս փառայ չը պահանջի ի նպաստ մեր հայկական հարցին:

—Շատ լաւ, եթէ փառայի և քաղաքականութեան դպչելու բան չը կայ, մեծաւ ուրախութեամբ կը ստորագրեմ:

Թիֆլիսի հնագիտական ժողովի մէջ, նորագէտ մի պարոն Արաբի, հին վրաստան է ասել որովհետեւ սրա աւերակները վրա վրացներէն արձանագրութիւններ կան եղել: Թիֆլիսում միլիոնաւոր գինիի շիշեր կան, որոնց ամենքին վրա «Կախէթինսքի» վրիճօ գրված է, սակայն չենք կարող հաւատալ որ պարոնը նոյն համոզումը ունենայ գինիների մասին: Ախտոս որ ճը նագիտական ժողովը փակվել է, եթէ այնտեղ լինէի, ժողովին ներկայացնելու յարմար և շատ հին մի բան կար, ընթերցողը կարելի է գուշաւ կեց:

—61-որդ յօդուածը:

